

تأکید بر کتابت در عصر ائمه علیهم السلام

کتابت مطالب علمی از دیر باز مورد مورد تأکید ائمه علیهم السلام قرار گرفته بود؛ ابوبصیر می گوید: پیوسته از امام صادق علیه السلام می شنیدم که می فرمود: «**كُتِبُوا فَإِنَّكُمْ لَا تَحْفَظُونَ حَتَّى تَكْتُبُوا**»؛ (مطالب علمی خود را مکتوب کنید؛ زیرا تا ننویسد حفظ نخواهید کرد!)؛ نیز روایت شده است مردی از انصار در جلسه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله حضور یافته و از فرمایشات ایشان استفاده می برد و لکن نمی توانست کلمات گهربار آن حضرت را حفظ کند، وی از این قضیه به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله شکایت کرد، حضرت نیز در حالی که به دست خویش اشاره می کرد، فرمود: «**سَتَعْنُ بِيَمِينِكَ**»؛ یعنی از دست خویش کمک بگیر و مطالب را یادداشت کن!^۲

امالی نویسی

در پی این تأکیدات، اصحاب و روات احادیث، کلمات گهربار اهل بیت علیهم السلام را در مجموعه‌هایی می نگاشتند، و آن را برای شاگرد خود نیز می خواندند و شاگردان نیز امالی استاد را می نگاشتند. این شیوه نگارش که از قرون چهارم و پنجم رواج یافت به «امالی نویسی» شهرت یافت و از آن جمله می توان به «امالی شیخ صدوق رحمته الله»، «امالی شیخ مفید رحمته الله» و «امالی شیخ طوسی رحمته الله» اشاره نمود.

تقریر نویسی

امالی نویسی در زمان سابق، اختصاص به نقل و کتابت احادیث داشت، لکن در سده‌های اخیر، طلاب به نگارش دروس اساتید خویش در رشته‌های فقه و اصول همّت گمارده و این شیوه به «تقریر نویسی» موسوم گشت. تقریر نویسی به معنای تثبیت و بازرسی مطالبی است که استاد در درس ارائه می نماید و در حقیقت یکی از عوامل حفظ تراث علمی شیعه در طول قرون اخیر بوده است که متأسفانه این سنت حسنه اندک اندک در میان طلاب به دست فراموشی سپرده شده است، به طوریکه امروزه کمتر کسی را می توان یافت که پس از شرکت در درس خارج تقریرات درس استاد خویش را بنگارد.

تقریر نویسی معمولاً از عهده طلابی بر می آید که محضر استاد را به خوبی درک کرده و مطالب وی را به صورت عمیق ادراک کرده باشند. استاد نیز معمولاً پس از ملاحظه تقریرات شاگرد، مهر تأییدی بر اثر علمی وی زده و اجازه انتشار آن را صادر می کند. لازم به ذکر است که تقریر نویسی گرچه اثر بسزایی در نشر آثار اساطین عرصه فقه و اصول داشته است، اما از حیث قوت علمی به پای آثار قلمی اساتید نمی رسد؛ به عنوان نمونه کتاب «مطارح الأنظار» که تقریرات مباحث الفاظ درس شیخ انصاری است در مقابل «فرائد الأصول» که اثر قلمی مرحوم شیخ است، رونق کمتری یافته است.

۱. الکافی ج ۱، باب ۵۲، باب روایة الكتب و الحدیث و فضل الكتابة
۲. بحار الأنوار ج ۲ ص ۱۵۲، باب ۱۹، فضل كتابة الحدیث و روایته

فوائد تقریر نویسی

از مهم‌ترین محاسن و فوائد تقریر نویسی می‌توان به تعمیق هر چه بیشتر مباحث درسی در ذهن طالب اشاره کرد، به طوریکه با احیاء این سنت حسنه، شاهد بالاندگی علمی هر چه بیشتر در میان طالب خواهیم بود. به عقیده برخی، زمانی اجتهاد در دوران شیخ انصاری به تکامل رسید که تقریر نویسی آغاز شده بود؛ چرا که قبل از شیخ انصاری تقریر نویسی خیلی مرسوم نبوده است.

انواع و اقسام تقریرات

تقریر نویسی را می‌توان به انواع سه‌گانه مفصل، متوسط و مختصر تقسیم کرد که هر یک به نوبه خود محاسن و معایب مربوط به خود را دارد. به عنوان نمونه حجم زیاد، دسترسی و جستجوی مشکل مطالب پس از رجوع مجدد، وقت‌گیری و آوردن مطالب محل در لابلای تقریرات، از جمله مشکلات و معایب مفصل نویسی است بر خلاف شیوه متوسط نویسی که با گزینش مطالب اصلی نسبت به جمع آوری چکیده درس استاد اقدام می‌شود. فراموشی و تداخلات ذهنی نیز از جمله معایب شیوه مختصر نویسی می‌باشد.

آفت تقریر نویسی

لازم به ذکر است گرچه تقریر نویسی در تعمیق مطالب در اذهان مقرر نقش بسزایی دارد و لیکن اتکاء زیاد به نوشتن تقریر و نظرات استاد، کم کم امکان تفکر و قوه نقد را از انسان می‌گیرد و همین امر باعث کاهش قوه استنباط خواهد شد. لذا بایسته آن است که طالب پس از حضور در درس استاد و مطالعه پس از درس و مباحثه آن، مطالب استاد را به گونه‌ای شایسته تقریر کرده و قسمتی جداگانه را به نگارش نقدهای خویش نسبت به نظرات استاد اختصاص دهند.

شیوه پیشنهادی

به نظر می‌رسد برای نوشتن یک تقریر خوب از درس استاد، مراحل ذیل باید به ترتیب پیموده شود:

۱. پیش مطالعه اجمالی درس
۲. حضور فعال و با توجه در درس
۳. یادداشت کردن عناوین کلی مباحث مطرح شده در درس و عناوین مباحث و نکاتی که ممکن است هنگام نوشتن تقریر به فراموشی سپرده شوند
۴. مرور ذهنی دوباره مطالب مطرح شده در درس، قبل از خروج از کلاس درس در حد ۳ الی ۴ دقیقه
۵. مطالعه مجدد درس
۶. مباحثه
۷. نوشتن مطالب مطرح شده در کلاس درس با قلم خویش و با حفظ نظرات استاد
۸. تهیه عناوین مناسب برای هر قسمت از مباحث
۹. اظهار نظر شخصی در ذیل هر بحث در قالب کادری جداگانه

لازم به ذکر است پس از طی مراحل فوق و تهیه تقریر درس، مطمئناً نقاط کور و مبهمی از مباحث پدیدار می‌شوند که نمایانگر نقاطی است که به طور کامل برای دانشجو حل نشده است، لذا بایسته است این نقاط ابهام با مراجعه به استاد مورد نظر و یا اساتید مشاور مرتفع گردیده و در تقریرات اعمال گردد. همچنین پر واضح است که ملاحظه تقریرات توسط استاد همان درس، در رشد و پویایی تقریرات نقش بسزایی خواهد داشت؛ البته در صورت ضیق وقت استاد، می‌تون از سایر اساتید آن فن نیز بهره برد. ارائه «اظهار نظرهای شخصی» خویش به محضر استاد نیز از عوامل بالندگی علمی هر چه بیشتر دانشجو خواهد بود.

چند تذکر

الف) تقریر نویسی گرچه از بدو تأسیس تا کنون به نگارش دروس خارج اختصاص داشته است، و لیکن طلاب مقدمات و سطوح نیز می‌توانند با اشتغال به این فعالیت علمی هر چه بیشتر به کنه مطالب علمی بار یابند.

ب) باید دانست پیاده کردن نوار دروس اساتید که گاه و بی‌گاه جای خود را در نزد برخی طلاب باز کرده است، گرچه خالی از فوائد علمی نیست، و لیکن هیچ‌گاه نخواهد توانست خلأ تقریر نویسی در حوزه را پر نماید.

ج) احیاء سنت تقریر نویسی در میان طلاب، نیازمند برگزاری نشست‌ها و محافلی علمی پیرامون این موضوع است، ولی اجمالاً می‌توان گفت: آشنا نبودن طلاب با شیوه‌های تقریر نویسی، عدم آگاهی از فوائد علمی تقریر نویسی، اشتغالات فراوان علمی و غیر علمی طلاب امروزی، تأکید نکردن اساتید بر تقریر نویسی طلاب حاضر در درس و نبود فرصت کافی برای ملاحظه و تصحیح تقریرات توسط اساتید، از علل و عوامل به فراموشی سپرده شدن این سنت حسنه می‌باشد.

محسن زارع پور